

власти и оппозиционной прессы. На примере отдельных газет, освещены распространенные методы борьбы консервативной части руководства Украинской ССР с редакционными коллективами, которые занимали антисоветскую позицию.

Ключевые слова: Народный Рух Украины, независимые газеты, пресса, Украинская республиканская партия.

Kozhanov A. V. The position of national-democratic print media on the eve of Ukrainian independence

The article is investigated the political and economic conditions of the printed editions of the national-democratic movement on the eve of Ukrainian independence. The author considers some aspects of the economic crisis in the country, their destructive influence on the study of periodicals, as well as the nature of relations between the authorities and the opposition press. For example some newspapers, it covered spread methods of struggle the conservative leadership of the Ukrainian SSR with editorial staffs, what held anti-Soviet stance.

Keywords: Narodny Rukh of Ukraine, independent newspapers, the press, Ukrainian Republican Party.

УДК 94:323.39(477)"1950/1970"

О. Ф. Штейнле

ВИХІДЦІ З ХАРКОВА У ВИЩІЙ ЛАНЦІ РАДЯНСЬКОЇ НОМЕНКЛАТУРИ (1950–1970–ті роки)

Робиться спроба визначити роль вихідців із Харкова в політичних елітах СРСР післясталінських часів. Відзначається ряд обставин, що сприяли створенню регіонального клану у колишній столиці радянської України. Констатується їх значна концентрація, контроль над ключовими посадами в апараті управління, спільна позиція та тісний зв'язок між собою, що вказує на ймовірне існування харківського земляцтва, схожого на дніпропетровську "партійну групу". Відтак набуває нового значення зміщення Микити Хрущова в 1964 році та подальша конкуренція в політичних елітах СРСР.

Ключові слова: номенклатура, радянська еліта, клієнтела, неформальні відносини.

Характерною рисою радянської політичної системи була наявність цілого пласту неформальних відносин, що залишається найбільш малодослідженим аспектом номенклатурного світу. Владні еліти СРСР справедливо називають "закритими". Важливі механізми та процеси всередині них були утаємниченими від суспільства. Маса мали задовольнятися офіційною версією, що частіше всього приховувала реальне становище за набором ідеологічно виважених штампів. Тож зрозуміти життєвий світ радянських керівників з його дійсними реаліями неможливо без занурення у царину їхніх неформальних стосунків та практик.

Ключове питання цього світу – отримання, збереження та посилення своїх позицій у владній вертикалі. За офіційним фасадом партійної монолітності точилася жорстка боротьба за владу між різними групами номенклатури. У лексиконі керівних працівників повоєнних років міцно закріпилося слово "обойма". Так називали групу діячів, що підтримують один одного і об'єднуються навколо свого лідера. Командна гра – одне з найважливіших правил політичного виживання в номенклатурному просторі.

Для формування "обойми" важливий цементуючий фактор, в ролі якого часто виступало походження з одного регіону. Хрестоматійний приклад – дніпропетровське земляцтво. Починаючи з другої половини 1960-х років, "дніпропетровці" та інші близькі до Леоніда Брежнєва керівники починають відігравати все вагомішу роль у політичному житті СРСР. Їхній вплив знайшов відображення навіть у фольклорі, що виділив в народному курсі історії СРСР три періоди: допетровський, петровський і дніпропетровський.

У доробку праць про правлячі еліти СРСР другої половини ХХ століття дослідження, присвячені клієнтелам, велика рідкість. На існування серед номенклатурних працівників груп, не передбачених партійним статутом, звертав увагу класик теми Михайло Восленський. Він один з перших озвучив тезу про дніпропетровську "партійну групу" [1, с.369-370]. Широкий історичний екскурс про роль клієнтелізму в російській історії запропонував Михайло Афанасьєв. Однак його, безсумнівно, цікаві теоретичні розробки слабо підкріплювалися конкретними фактами [2]. Російський дослідник Микола Мітрохін вийшов на цю проблему в контексті вивчення російського націоналізму та проекту зі збирання усних історій колишніх працівників ЦК КПРС [3; 4; 5]. Питання неформальних груп всередині номенклатури УРСР порушила Юлія Кузьменко, вивчаючи його на ширшому фоні перебудовчих процесів [6].

Відтак, можна констатувати, що значний інтерес до "тіньових" груп всередині радянських еліт слабо задоволений існуючими дослідженнями. Між тим, дніпропетровський випадок далеко не поодинокий.

Сприятливе середовище для формування номенклатурних груп на регіональній спайці було і в іншому індустріальному центрі радянської України – Харкові. Цьому сприяв ряд обставин.

По-перше, Харківщина мала значні матеріальні й кадрові ресурси – "поживне середовище" для формування власного регіонального клану. У післявоєнні роки чисельність комуністів у Харківській області вдвічі перевищувала всю Компартію Білорусі, не кажучи вже про менші республіки. Не менш значимим був і бюджет регіону – понад 800 млн. рублів [7].

По-друге, представники харківської номенклатури з огляду на статус регіону мали гарантований доступ до вищих ешелонів влади. З 1952 р. перший секретар обкому включався до кандидатів в члени політбюро-

бюро ЦК КПУ, обов'язково – до політбюро-президії ЦК КПУ та до ЦК КПРС [8, с.90-91]. За господарською лінією досвід керівництва харківськими гігантами індустрії цінувався в міністерствах машинобудування та електротехніки.

По-третє, мала місце особлива регіональна ідентичність з відтінком елітарності. Вираз “перша столиця” концентрував пам'ять про Харків 1919-1934 рр. як про адміністративний центр Української СРР.

І, по-четверте, сприятлива кадрова політика епохи пізнього сталінізму розчистила політичний простір для зростання української номенклатури, у тому числі й харківської. Харків'яни не постраждали під час низки справ проти місцевих керівників, розв'язаних Сталіним у останні роки свого правління. Найбільш відомою з них була “ленінградська” справа. Інші призвели до руйнування регіональних еліт у Володимирі, Іваново, Рязані, Курську, Челябінську, Карелії, Ульяновську, Естонії тощо [9, с.185-318]. Ослаблення потенційних конкурентів у боротьбі за посади значно посилювало позиції номенклатурних груп в Україні, коли розпочалася боротьба за сталінський спадок.

Таким чином, в силу об'єктивних передумов харківська “партійна група” могла існувати. Але чи існувала? Головне питання – як довести наявність неформальних зв'язків на основі земляцтва? Особливо для номенклатури – закритої групи закритого суспільства?

Головними аргументами, які підтверджують наявність регіональної обойми, повинні бути прямі свідчення членів групи і їх сучасників. Їх поки немає, принаймні, в полі зору істориків. Це свідчить або про відсутність харківської групи, або (що більш ймовірно) про дефіцит уваги до цієї проблеми.

Можливий і інший варіант – виявлення неформальної групи за сукупністю непрямих ознак. Впливова група в радянських елітах, навіть неформальна, не могла не залишити слідів свого існування.

На даному етапі дослідження про наявність харківського земляцтва свідчить набір наступних фактів.

Факт 1. Висока концентрація керівників з Харкова у вищих ешелонах влади в один період – друга половина 1950-х – початок 1970-х рр.

У 1957 р. першим секретарем ЦК КПУ стає Микола Підгорний, що напередодні радянсько-німецької війни працював у наркоматі харчової промисловості, згодом очолював представництво уряду УРСР у Раді міністрів СРСР. Ймовірно, саме під час “московського” періоду він зав'язав тісні контакти з Микитом Хрущовим, який надалі сприяв його кар'єрі. Протягом 1950-1953 рр. М. Підгорний був першою людиною в партійній організації Харківської області. Робота в Харкові стала його першою вагомою посадою в партійному апараті та фундаментом для майбутнього підвищення. Ставши у 1960 р. членом Президії ЦК КПРС, М. Підгорний увійшов до складу вищої номенклатурної олігархії. Але зв'язок з регіоном, де розпочалася його партійна робота, не переривав. У Харкові проживали його діти Анатолій (відомий вчений, очільник Інституту проблем машинобудування Академії наук України) та Леся (біолог-селекціонер). Ділове листування Миколи Вікторовича показує, що він уважно ставився до прохань з Харкова та негайно вживав заходів для їх вирішення [10].

З “першою столицею” був тісно пов'язаний головний український комуніст 1963-1972 рр. Петро Шелест. Його зв'язок з регіоном був ще тіснішим: походження з селища Андріївка Харківської губернії, навчання у Харківській трирічній школі імені Артема та в Харківському інституті народного господарства, робота на заводі “Серп і Молот” паралельно з секретарюванням у міськомі КП(б)У. Перехід на партійну роботу та стрімке зростання П. Шелеста в Києві значною мірою зумовлені підтримкою вже згаданого М. Підгорного [11, с.7-21,26-27].

Близьким до П. Шелеста був харків'янин Микола Соболь. У повоєнні роки він працював на керівних посадах заводу імені В. Малишева, головою Харківського економічного адміністративного району, першим секретарем Харківського обкому. З 1963 р. його забирають до Києва на ключові в управлінській ієрархії республіки посади другого секретаря ЦК КПУ та першого заступника голови Ради міністрів УРСР. У 1963-1972 рр. він входив до найвпливовішого республіканського органу – президії-політбюро ЦК КПУ [12].

У союзних органах вихідці з Харкова відігравали важливу роль у апараті ЦК КПРС. Віктор Чураєв (випускник Харківського економіко-інженерного інституту та перший секретар обкому) з 1948 р. очолював відділ машинобудування ЦК, згодом відділ партійних органів ЦК КПРС по РРФСР, відділ партійних органів по союзним республікам. Інший колишній головний комуніст Харківщини Віталій Тітов “доріс” до секретаря ЦК КПРС. Вони опікувалися, перш за все, роботою регіональних партійних організацій. Цей напрямок в умовах хрущовських реформ з децентралізації надавав широке поле повноважень [13, с.719,727].

З центром Слобідської України мали зв'язок біографії й інших представників вищого ешелону радянської номенклатури: міністра важкого машинобудування СРСР (1955-1957 рр.) Костянтина Петухова, міністра фінансів СРСР Василя Гарбузова, першого секретаря Белгородського і Оренбурзького обкомів Олександра Коваленка тощо.

Зауважимо, що це лише найбільш помітні постаті. Значний відсоток харків'ян працювали заступниками міністрів, головами управлінь, відділів та главків в союзних органах. Під час формування системи раднаргоспів у 1957 р. була спроба провести облік вихідців з регіонів в центральних міністерствах з перспективою залучити їх до нових органів управління економікою. У активі Харкова було лише у семи міністерствах понад 20 керівних працівників [14].

Факт 2. Наступність контролю над ключовими постами в системі управління.

Сама по собі обставина наявності значної кількості вихідців з певного регіону не обов'язково означає наявності певного земляцтва та регіональної групи. Вона може свідчити й просто про важливість регіону,

його економічний та людський потенціал. Наявність же певної спадкоємності в управлінні важливими постами системи влади – значно вагоміший аргумент. У 1950-х – на початку 1970-х рр. це дійсно мало місце.

Українська компартія відігравала важливу роль в СРСР, адже на фоні відсутності окремої парторганізації в РРФСР була найбільшим республіканським об'єднанням комуністів. Першими секретарями ЦК КПУ в 1957-1963 і 1963-1972 рр. послідовно ставали М. Підгорний та П. Шелест. Колишнього першого секретаря Харківського обкому КПУ В. Чураєва на посаді завідувача відділом партійних органів ЦК КПРС по союзних республіках (1959-1961 рр.) замінив інший “колишній” В. Тітов, що керував відділом протягом 1961-1965 рр. Держплан УРСР у 1950-і рр. очолювали В. Гарбузов і О. Селіванов (перший здобув у Харкові освіту та працював у фінансово-економічному інституті в довоєнні роки, другий розпочав трудову діяльність та понад 10 років займав посади на електромеханічному заводі, обкомі, міськвиконкомі) [15, с.262; 16].

Починаючи з 1953 р., Харківський обком очолювали лише місцеві діячі (В. Тітов, Г. Ващенко, І. Соколов) або ж ті, які мали тісні зв'язки з регіоном (М. Соболев). На відміну від деяких інших областей, “варягів” до центру Слобожанщини не надсилали.

Факт 3. Більш інтенсивні контакти патронів з клієнтами всередині групи.

Наявні джерела дозволяють стверджувати, що лідером “харків'ян” та виразником їхніх інтересів на найвищому рівні влади був М. Підгорний. Завдяки його подачі та підтримці П. Шелеста відірвали від директорської роботи й допомогли зробити стрімку партійну кар'єру – від другого секретаря Київського міськкому до першого секретаря ЦК КПУ. У своїх мемуарах останній навіть пояснення міністра авіаційної промисловості Петра Дементьєва щодо переведення: “проти вашого республіканського керівництва я воювати вдруге не можу” [11, с.26-27]. Надалі у доволі детальних одкровеннях Петра Юхимовича можна неодноразово зустріти свідчення про ділові та дружні відносини з М. Підгорним [17, с.127,151,152,163,168].

Важливі деталі, що не увійшли до опублікованих спогадів та щоденників П. Шелеста містять оригінали його записників, які він вів з початку 1950-х рр. і які зберігаються у його особистому фонді в Російському державному архіві соціально-політичної історії. На сторінках десятків блокнотів Підгорний фігурує настільки часто, що зрештою перетворюється на лаконічний вираз “Н.В.” [“Николай Викторович” – О.Ш.].

З 1964 р. у них же дедалі частіше з'являється М. Соболев, якому довіряють важливі доручення (кадрові питання, загальне керівництво під час відсутності самого Петра Юхимовича). Під час усунення від влади М. Хрущова на М. Соболя покладалася задача слідкувати за членом ЦК КПРС від України Ольгою Іващенко, що активно підтримувала відстороненого радянського лідера й намагалася його попередити про змову. Окремі фрази навіть у небагатослівних записниках вказують на особисті моменти в спілкуванні двох керівників: “передавав привіт”, “цікавився справами” тощо [18].

Факт 4. Схожа думка неоднозначні виклики внутрішньої і зовнішньої політики в СРСР.

Останній маркер існування неформальної групи з колишніх харків'ян – спільна позиція з непростих питань політичного життя. Реалії 1950-х – 1970-х рр. ставили перед номенклатурними елітами, у першу чергу, проблему “сталінського спадку”. Потреба в реформуванні економічного та політичного устрою після смерті диктатора була очевидною, але серед представників різних номенклатурних кланів були поширені відмінні бачення шляхів розвитку.

“Харків'яни” обстоювали ідеї децентралізації Радянського Союзу, розширення повноважень республік. Під час правління М. Хрущова вони приймали активну участь у реалізації його задумів зі створення раднаргоспів, розширення повноважень місцевих партійних та радянських органів, спробі формування окремих управлінських структур для РРФСР (бюро, уряду тощо). Відповідальними за цей напрямок були В. Чураєв та В. Тітов. Після 1964 р. “група М. Підгорного” спробувала провести через союзні органи рішення про надання Україні права самостійно заключати договори з іноземними партнерами. Це спричинило скандал на засіданні президії ЦК КПРС в серпні 1965 р. Прихильники Л. Брежнєва (“дніпропетровці”) та О. Шелєпіна (“шелєпінци”) спільно атакували “харків'ян” та примусили їх відмовитися від своєї ідеї [19, с.9]. Але діяльність П. Шелєста в подальшому показує, що від практичного втілення ідей децентралізації СРСР останні не відмовилися.

Також прихильники М. Підгорного в радянському керівництві виступали за обмежену десталінізацію. З одного боку, вони розуміли руйнівні наслідки сталінських репресій, шалений тиск тоталітарної машини на суспільство. З іншого, вважали, що створений за часи правління “вождя народів” індустріальний та військовий потенціал був вартий цих жертв.

Контраргументи

Поряд із фактами, що вказують на існування неформальних зв'язків між вихідцями з Харкова в політичних елітах СРСР, не можна оминати й ті моменти, що, навпаки, їх заперечують. До близького кола М. Підгорного та П. Шелєста входили донеччанин Іван Казанець, вінничанин Микита Бубновський, сумчанин Федір Овчаренко тощо.

Тісні контакти пов'язували вихідців з Харкова із грузинськими комуністами, яких у 1953-1972 рр. очолював Василь Мжавандзе. Після закінчення війни він входив до складу військових рад Харківського, Київського та Прикарпатського військових округів, оргбюро ЦК КП(б)У [20]. За даними М. Зеньковича, В. Мжаванадзе та П. Шелєста мали й родинний зв'язок через власних дружин [21, с.261-262]. Але ця інформація вимагає ретельної перевірки і поки що є лише припущенням. Грузинські комуністи підтримували спроби децентралізації СРСР, підвищення статусу національних мов. Промовистим є факт, що В. Мжаванадзе втратив свою посаду одночасно з українським колегою в 1972 р.

Тож говорити про замкнений регіональний клан лише з представників однієї області навряд чи можна. Мова можна скоріше про ядро об'єднання, що концентрувалося навколо постаті М. Підгорного.

Цьому є пояснення. Харківська група не домінувала однозначно в політичному просторі СРСР, а існувала в умовах жорсткої конкуренції з іншими, зокрема "дніпропетровцями" та "шелестінцями". Через це вона не мала достатньо вільних посад для розстановки надійних кадрів з Харкова. Також для успішної боротьби їй доводилося заручатися підтримкою інших регіонів і, відповідно, ділитися постами з їхніми представниками. Власне кажучи, й дніпропетровська "партійна група" ніколи не складалася лише з дніпропетровців. Це певне спрощення, що звертає увагу на їх тісний контакт з регіоном.

* * *

Таким чином, доступні в даний момент джерела дозволяють стверджувати, що на політичних вершинах України та СРСР існувала група керівників на чолі з Миколою Підгорним. Її кістяк становили вихідці з Харкова, але назвати її власне регіональним кланом не можна – також були донецькі і київські керівники, тісні контакти підтримувалися з грузинськими комуністами.

Це, у свою чергу, дозволяє інтерпретувати таку непересічну подію в післясталінським СРСР, як відставка М. Хрущова і прихід до влади Л. Брежнєва, з нової перспективи. Є вислів Петра Шелеста, що змушує замислитися. Він стверджував, що в 1964 р. М. Підгорний мав більше шансів стати лідером СРСР, аніж Л. Брежнєв (зауважимо, це слова безпосереднього учасника змови, що добре володів ситуацією). Результати дослідження роблять більш зрозумілим зміст вислову – за М. Підгорним стояла дуже впливова неформальна група, що пізніше змарнувала свій шанс стати панівною в номенклатурному просторі.

Джерела та література

1. Восленский М.С. Номенклатура : Господствующий класс Советского Союза / Михаил Восленский. – М. : Советская Россия, 1991. – 624 с.
2. Афанасьев М.Н. Клиентелизм и российская государственность: Исследование клиентарных отношений, их роли в эволюции и упадке прошлых форм российской государственности, их влияния на политические институты и деятельность властвующих групп в современной России / Михаил Афанасьев. – М. : МНФ, 2000. – 317 с.
3. Митрохин Н.А. Русская партия. Движение русских националистов в СССР 1953-1985 / Николай Митрохин. – М. : Издательство НЛО, 2003. – 624 с.
4. Митрохин Н. "Личные связи" в аппарате ЦК КПСС / Николай Митрохин // Неприкосновенный запас. – 2012. – №83 (3/2012) // <http://www.nlobooks.ru/node/2288>.
5. Митрохин Н., Михайлов В. "Борьба с национализмом" и политическая история СССР 1960-1970-х годов / Николай Митрохин, Вячеслав Михайлов // Неприкосновенный запас. – 2011. – №4. – С.192-207.
6. Кузьменко Ю.В. Неформальні практики партійно-радянської номенклатури УРСР у середині 80-х рр. ХХ ст. / Ю.В. Кузьменко // Література та культура Полісся : Збірник наукових праць. – 2010. – Вип.60: Регіональні та загальноукраїнські історико-культурні процеси у сучасному дослідницькому вимірі. – С.182-194.
7. Правда України. – 1952. – 29 марта. – С.2.
8. Лозицький В.С. Політбюро ЦК Компартії України : історія, особи, стосунки (1918-1991) / Володимир Сергійович Лозицький. – К. : Генеза, 2005. – 368 с.
9. ЦК ВКП(б) и региональные партийные комитеты, 1945-1953 / Сост. : В.В. Денисов и др. – М. : РОССПЭН, 2004. – 494 с.
10. Державний архів Російської Федерації. – Ф.7523. – Оп.101. – Спр.16. – Арк.1-7.
11. Шаповал Ю.І. Петро Шелест / Юрій Іванович Шаповал. – Харків : Фоліо, 2013. – 127 с.
12. Соболь Николай Александрович // <http://www.knowbysight.info/SSS/04785.asp>.
13. Региональная политика Н.С. Хрущева. ЦК КПСС и местные партийные комитеты, 1953-1964 гг. / сост. О.В. Хлевнюк. – М. : РОССПЭН, 2009. – 773 с.
14. Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.4594. – Арк.13.
15. Государственная власть СССР. Высшие органы власти и управления и их руководители 1923-1991 : Историко-биографический справочник / Владимир Иванович Ивкин (авт., сост.). – М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 1999. – 639 с.
16. Селиванов Александр Игнатьевич // <http://www.knowbysight.info/SSS/08097.asp>.
17. Шелест П.Е. ...Да не судимы будете: Дневниковые записи, воспоминания члена Политбюро ЦК КПСС / П.Е. Шелест. – М. : Ed. Q : Квинтэссенция, 1994. – 612 с.
18. Російський державний архів соціально-політичної історії. – Ф.666. – Оп.1. – Спр.8. – Арк.78,81зв.; Спр.9. – Арк.71,82,99зв.116зв.
19. Зубкова Е.Ю. Власть и развитие этноконфликтной ситуации в СССР 1953-1985 годы / Е.Ю. Зубкова // Отечественная история. – 2004. – №4. – С.3-32.
20. Мжаванадзе Василий Павлович // <http://www.knowbysight.info/MMM/05299.asp>.
21. Зенькович Н.А. Самые секретные родственники : энцикл. биогр. / Николай Зенькович. – М. : Олма-Пресс, 2005. – 510 с.

Штейнле А. Ф. Выходцы из Харькова в высшем звене советской номенклатуры (1950–1970-е годы)

Делается попытка определить роль выходцев из Харькова в политических элитах СССР послесталинского времени. Отмечается ряд обстоятельств, способствовавших созданию регионального клана в бывшей столице советской Украины. Констатируется их значительная концентрация, контроль над ключевыми должностями в аппарате управления, общая позиция и тесную связь между собой, что указывает на вероятное существование харьковского землячества, похожего на днепропетровскую "партийную группу". Поэтому смещение Никиты Хрущева в 1964 году и дальнейшая конкуренция в политических элитах СССР приобретает новое значение.

Ключевые слова: номенклатура, советская элита, клиента, неформальные отношения.

Shteinle O. F. The natives of Kharkiv in the Soviet highest rank nomenclature (1950th – 1970th)

It was made an attempt to define the role of immigrants from Kharkiv in political elites post-Stalin Soviet Union. There was a number of circumstances, which led to the creation of regional clans in the former capital of Soviet Ukraine. Author declares that their significant concentration, control of key positions in management, joint position and close relationship with each other indicate the probable existence of the brotherhood of Kharkiv like Dnipropetrovsk "party band". Therefore displacement of Nikita Khrushchev in 1964 and further competition in the political elites of the USSR take on new meaning.

Keywords: nomenclature, the Soviet elite, clientele, nonformal relationships.

УДК 94:391(477.6)"1953/1985"

В. С. Гіцевич

“МОДА” У ПОВСЯКДЕННОМУ ЖИТТІ НАСЕЛЕННЯ ДОНБАСУ В 1953–1985 рр.

У статті детально розглянуто приватний простір населення Донбасу в 1953-1985 рр., а саме проблеми, з якими стикалось пересічне населення в забезпеченні власного гардеробу. Виявлено, що головною особливістю Донбасу було те, що шахтарі та робітники заводів досить часто, що можна побачити на фотографіях тих років, ходили в спецодязі, комбінезонах, тілогрійках, куфайках, гумових чоботах. З'ясовано, що мода була простором, що контролювався державою, тому легка промисловість випускала однакову та уніфіковану продукцію. Але вже з 1970-х рр. партійне керівництво припинило заганяти людей під однакові канони, тому що не змогло стримати потяг до краси, й радянським людям було дозволено відмовитись від уніфікованості, від стандартів, виказувати власну думку, хоч і в межах власного гардеробу яка досить часто враховувалась владою. Жінки Донбасу, які були відповідальними за гардероб своєї сім'ї, знаходили різні шляхи забезпечення родини модними одягом та взуттям: шили самі, або на замовлення, їздили до великих міст чи до республіканських центрів, привозили з-за кордону.

Ключові слова: мода, модні тенденції, Донбас, основні непродовольчі промислові товари.

Таке поняття як мода (від лат. Modus - міра, спосіб, правило, розпорядження) у широкому сенсі слова означає нетривале панування певного смаку у певній сфері життя чи культури. У вузькому сенсі модою називають зміну форм і зразків одягу, що відбувається протягом порівняно коротких проміжків часу. З цього випливає, що в обох значеннях, модні тенденції, подібно дзеркалу віддзеркалюють стан часу і народу, як емоційний, так і матеріальний. У нашому випадку - можна додати ще й регіональний вимір, адже Донбас в СРСР був унікальним регіоном за багатьма ознаками. Великий промисловий, густонаселений, урбанізований регіон радянська влада намагалась перетворити на так звану “вітрину соціалізму”, що певною мірою відбилась на повсякденному житті його населення. Ставлення до моди, бажання гарно виглядати, намагання слідувати модним тенденціям, не дивлячись на закритість суспільства, певною мірою віддзеркалюють матеріальну та духовну складову життя Донбасу.

На жаль, на початку 1950-х рр. у населення Донбасу не було тих можливостей бути гарно вдягнутими, які були у західних красунь та красенів. Легка промисловість СРСР продовжувала штампувати одяг за Держпланом: багато, однаково, без смаку. Крім того, мода та культура добре одягались, переслідувались офіційною ідеологією, а найбільш активні модники карались кримінально за ст. 58 Кримінального кодексу за антирадянську діяльність [1, с.149]. Тільки в 1970-ті рр. партійне керівництво почало позитивно ставитись до модних тенденцій, до того, що одягатись необхідно красиво і модно й припинило заганяти людей під однакові канони.

Сучасна повсякденність дуже динамічна, але в ній постійно спливають фрагменти минулого. Особливо яскраво це виявляється в моді, коли модні тенденції тих років постійно повертаються, тому ця тема представляє не тільки науковий інтерес, але й має практичне значення. Її вивчення дозволить зробити помітними багато невидимих особливостей повсякденного життя людини. Проблеми, пов'язані з повсякденним життям радянських людей в сучасній українській історіографії, привертають все більше дослідників.

Варто відзначити низку робіт, які опосередковано торкаються зазначеної проблеми. Зокрема, це праці О. Бровара [2], О. Гурової [3], К. Кузіної [4], О.Стяжкіної [5], О.Шимко [6]. Певне освітлення гардероб радянської людини отримав в роботах А.Васильєва [7], С.Журавльова та Ю.Гронова [8], П. Сінічкіна [9]. Проте, майже не вирішеним залишається питання присвячене модним тенденціям, які панували в Донбасі протягом 1953-1985 рр. Джерелом для написання статті стали документи з фондів Державного архіву Донецької та Луганської областей, свідчення очевидців тих років, а також їх сімейні фотоальбоми.

Отже, метою даної роботи є аналіз приватного простору населення Донбасу в 1953-1985 рр., а саме аналіз проблем, з якими стикалось пересічне населення в забезпеченні власного гардеробу.

Після смерті Сталіна в 1953 р., з приходом до влади Хрущова, в період, так званої “відлиги”, почався час реформ в житті радянського суспільства. Завдяки розвитку міжнародних зв'язків між СРСР та капіталістичними країнами, люди отримали можливість все більше дізнаватися про новинки іноземної моди.